

HÜDNE
(الهدنة)

Gayri müslim devletlerle yapılan süreli sulh antlaşması mânâsında bir fıkıh terimi
(bk. SULH).

HÜFÛF
(bk. LAHSÂ).**HÜKM-İ ŞERİF**
(bk. FERMAN).**HÜKÜMET-İ ADL**
(حكومة العدل)

İslâm ceza hukukunda müessir fiilin mağduruna ödenmek üzere miktarı hâkim tarafından belirlenen tazminat.

Arapça'da "yargılayıp karar vermek, yönetmek, haksızlığı engellemek" anlamına gelen hükümet kelimesiyle, "adaletli kişi" anlamındaki adlden oluşan bir isim tamlamasıdır. Terim olarak şahısların vücut bütünlüğüne karşı işlenen ve çisimde sabit eser bırakan, organ ve fonksiyonları kısmen yok eden, daha genel bir ifadeyle beden bütünlüğünü ve sağlığını bozan taksirli müessir fiillerde mağdura ödenecek tazminat miktarının hâkim tarafından belirlenmesini ve bu tazminatı ifade eder. Tazminat miktarının belli ölçülere dayanarak doğrudan hâkim veya bilirkişi tarafından tesbit edilmesi ve bunun ictihad konusu olması sebebiyle klasik fıkıh kitaplarında hükümet-i adl yerine "hükümet" ve "ictihad" tabirlerinin kullanıldığı da olur. Müessir fiillerde mağdura ödenecek tazminatı ifade eden erş ve diyet ile hükümet-i adl arasındaki temel fark, erş ve diyet miktarlarının nasla belirlenmesine karşılık hükümet-i adlin hâkim veya bilirkişilerce tesbit edilmesidir. Bundan dolayı hükümet-i adl için "belirlenmemiş erş" tabiri de kullanılmaktadır.

Uğradığı bedenî zarara karşılık suçun mağduruna diyet, erş veya hükümet-i adl olarak tazminat ödenmesi esas itibarıyla taksirli müessir fiillerde söz konusudur. Çünkü kasıtlı müessir fiillerde aslî ceza kısastır. Ancak fâilin yaş küçüklüğü, akıl hastalığı ve baskı (ikrah) gibi ceza sorum-

luğunu ortadan kaldıran durumlarda kısasin tam olarak infaz edilme imkânının bulunmaması veya kısasin maddî konusunu teşkil eden organın herhangi bir sebeple yok olması ya da mağdurun suç fâilini affetmesi gibi hallerde fâile bu ceza uygulanmamakta ve zorunlu olarak kısasin yerini mal ile tazmin almaktadır. Bu durumlarda kasıtlı suça taksirli müessir fiillere öngörülen cezalar verildiği için kasıtlı fiil hükmen taksirli suça dönüşmektedir. Ancak fâilin kısas edilememesi halinde de suçun ikinci derecede mağduru kabul edilen toplum adına devletin suç fâilini, ödeyeceği maddî tazminata ilâve olarak ta'zîr sınırları içinde cezalandırma hakkının bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Beden bütünlüğüne karşı işlenen, fakat ölümle sonuçlanmayan suçlar, a) Organ veya organ hükümündeki bir bölgenin yok edilmesi, b) Organların fonksiyonlarını kaybetmesi, c) Baş ve çehrede meydana getirilen yaralar, d) Vücutun diğer bölge-lerinde meydana getirilen bedenî zararlar olmak üzere İslâm hukukçuları tarafından dörtlü bir tasnife tâbi tutulmuştur (Kâsânî, VII, 296; İbn Kudâme, IX, 584). Mağdura ödenecek tazminat miktarında bu sıralamanın önemli etkisi vardır. Müessir fiiller için mağdura ödenecek tazminat miktarı, bazı durumlarda -özellikle yukarıda tasnif edilen ağır müessir fiillerde- şer'î naslarla belirlenmiştir. Yok edilen organ veya fonksiyonun insan hayatı için önemi dikkate alınarak el, ayak, göz, kulak, burun, dil, diş gibi organların fizik varlığını veya fonksiyonlarının tamamen yok edilmesi durumunda mağdura ödenecek tazminatın miktarı, Hz. Peygamber'in Necran'da uygulaması için Amr b. Hazm'a verdiği tâlimat niteliğindeki bir mektupta açık olarak tesbit edilmiştir (Dârimî, "Diyât", 12; Nesâî, "Kasâme", 46, 47; Zeylaî, IV, 369; Muhammed Hamîdullah, s. 227-229). Cismanî zararlar için ödenecek tazminat miktarıyla ilgili hukukî mevzuatın kaynağını teşkil eden bu hadiste ayrıca estetik ve fonksiyonel konumu dikkate alınarak vücutun baş ve çehre bölgesinde meydana getirilen yaralara öngörülen tazminat miktarı da yer almaktadır (bk. DİYET; ERŞ). Organ ve fonksiyonların kısmen yok edilmesiyle, vücutun diğer bölgelerindeki müessir fiillere ödenecek tazminat miktarı ise belli ölçülere göre hâkim (veya kanun koyucu) tarafından takdir edilmekte ve hükümet-i adl olarak adlandırılmaktadır.

Hükümet-i adlin geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır. Tazminat miktarının nasla belirlenmediği, duyu organlarının veya fonksiyonlarının kısmen zarar gördüğü, yaranın sabit eser bırakmaksızın iyileştiği durumlarda duyu organlarının dışındaki bir bölgenin fizik bütünlüğünü kısmen yok eden hafif müessir fiillerde tazminat miktarı hükümet-i adl yoluyla belirlenmektedir.

Müessir fiil sebebiyle mağdura ödenecek tazminat miktarının belirlenmesi için önce bedenî zararın objektif olarak tesbit edilmesi gerekir. Çünkü bedenî zararın ağırlığı tazminat miktarının belirlenmesine de esas teşkil etmektedir. Bedenî zararın tesbitinde İslâm hukukçularının iki kriterden hareket ettikleri görülmektedir: 1. Şer'î naslarca organın bütününe öngörülen tazminata kıyas. Bu anlayışa göre kısmen zarar gören organ veya fonksiyonun tazminatı belirlenirken önce organ veya fonksiyonun tam ve sağlam haliyle zarar gördükten sonraki durumu arasında bir oranlama yapılarak mâruz kalınan bedenî zararın bu organın bütünlüğünü ne ölçüde bozduğu tesbit edilmekte, sonra da organ veya fonksiyonun bütününe öngörülen tazminat miktarı ile bu zarar arasında bir oranlamaya gidilmektedir. Meselâ üç boğumdan oluşan parmağın bir boğumu yok edilmişse parmağın 1/3'ünün yok olduğu dikkate alınarak hadislerce tam parmağa öngörülen bedelin (on deve veya 100 dinar) üçte biri hükümet-i adl olarak belirlenmektedir. Baş ve yüzde meydana getirilen ve literatürde "hârîse, dâmîa, dâmiye, mütelâhîme, simhâk" gibi isimlerle anılan hafif yaralamaların bedeli konusunda hadislerde herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu sebeple bu tür yaraların tazminatını belirlemede, aynı bölgede kemik sınırına kadar ulaşan ve erşî hadislerce beş deve veya 50 dinar olarak tesbit edilen "mûdîha" esas alınmaktadır. Duyu organlarının kısmî fonksiyon kayıpları ise bu fonksiyonların tamamen izâle edilmesine sünnet tarafından öngörülen miktar (tam diyet 100 deve veya 1000 dinar) esas alınarak kayıp oranına göre tesbit edilmektedir. Kaynağını Hz. Ali'nin uygulamalarından aldığı ifade edilen bu metot Ömer b. Abdülâzîz, Mücâhid b. Cebr ve Hanefî hukukçusu Kerhî tarafından benimsenmiştir (Serahsî, XXVI, 74; Kâsânî, VII, 325; İbn Kudâme, IX, 659).

2. Hükümet-i adlin tesbit edilmesinde başvurulan ikinci metot, cana öngörülen

diyetle (100 deve veya 1000 dinar ya da 10.000 dirhem) kısmî bedenî zarar arasındadır. Bu anlayışa göre önce kısmen zarar gören organ veya fonksiyonun vücut bütünlüğünü ne oranda bozduğu objektif olarak tesbit edilmekte, ardından bu zararlar cana öngörülen tam diyet arasında bir oranlama yapılmaktadır. Buna göre vücut bütünlüğünü ya da organların fonksiyonelliğini $\frac{1}{10}$ oranında yok eden yaralar için tam diyetin onda biri, $\frac{1}{20}$ oranında bir noksanlık meydana getiren yara ve diğer fonksiyon kayıpları içinse tam diyetin yirmide biri hükümet-i adl olarak belirlenmektedir. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğunun bu metodu benimsediği ifade edilmektedir (Serahsî, XXVI, 74; Kâsânî, VII, 324; İbn Kudâme, VIII, 56).

Hükümet-i adlde konunun özünü cismanî zararların tazmini ve telâfi edilerek mağdurun korunması oluşturmaktadır. Cismanî zararın durumuna göre hâkim takdir hakkını kullanarak yukarıdaki usullerden herhangi birini tercih edebileceği gibi adalet ve hakkaniyet ilkelerine uyarak başka kriterleri de dikkate alabilmektedir. Meselâ Hanefî hukukçusu Ebû Yûsuf, müessir fiilin sabit eser bırakmaksızın iyileşmesi durumunda bile mağdurun uğradığı psikolojik elemi dikkate alınarak yine kendisine mânevî tazminat (hükümetül-elem, erşü'l-elem) ödenmesi gerektiği kanaatindedir. İmam Muhammed ile Mâlikîler'den İbn Arafe ise bu durumlar için hükümet-i adl takdirinde mağdurun doktor, ilâç ve diğer tedavi giderleriyle iyileşinceye kadar ihtiyacı olan nafakasının dikkate alınması (maddî tazminat) gerektiğini ifade etmişlerdir (Serahsî, XXVI, 81; İbn Âbidîn, V, 511, 515).

Hükümet-i adl müessesesi, bedeli şer'î naslarca belirlenmeyen müessir fiillerde mevzuat boşluğunu doldurmak üzere hâkime veya kanun koyucuya geniş bir takdir alanı tanımaktadır. Bu sebeple hükümet-i adl miktarını belirlemede mağdurun yaşının ve değişen hayat şartlarının göz önünde bulundurulması, bedenî zararın mağdurun ekonomik geleceğini ve çalışma gücünü ne ölçüde etkileyeceğinin dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. Öte yandan bedenî zararın ve buna karşılık ödenecek tazminat miktarının hükümet-i adl ile tesbit edilmesi yargı ile bilirkişinin ve adlî tıbbın iş birliğini de zorunlu kılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- el-Muvaṭṭa'*, "Ukûl", 43; Dârimî, "Diyât", 12; Nesâî, "Kasâme", 46, 47; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, XXVI, 68-72, 74, 81, 82, 83, 98, 99, 146; Kâsânî, *el-Bedâ'î*, Beyrut 1974, VII, 296, 311, 314, 315, 316, 323-325; Merginânî, *el-Hidâye*, Kahire 1965, IV, 179, 183, 185, 186; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 56; IX, 584, 600, 606, 659; Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, Beyrut 1982, IV, 369-380; Aynî, *el-Binâye*, X, 122, 137, 138, 139, 140; Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1300, II, 338, 343, 344; Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* içinde), İstanbul 1309, V, 511, 515; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, İstanbul 1309, V, 485-489, 504, 506, 507-516; Abdülmelik el-Cündî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye*, Beyrut 1941, V, 681, 776-779; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-âmmeh li'l-mucebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1948, I, 139-140, 146, 148-149, 153-155; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, s. 50-52; Abdülkâdir Üdeh, *et-Tesrîf'u'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, Kahire 1963, II, 260-261, 267, 269, 285-286; J. el-Hakim, *Le dommage de source delictuelle en droit musulman*, Paris 1971, s. 71-81; Ali el-Haffî, *ed-Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1973, II, 191-200; M. Ebû Zehre, *el-Ukûbe*, Kahire 1974, s. 670-671; Vehbe ez-Zühaylî, *Nazariyyetü'd-damân*, Dimaşk 1402/1982, s. 348-349; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 227-229; Bilmen, *Kamus*², III, 15, 36, 37, 49, 50; Kahtân Abdurrahman ed-Dürî, *'Akdü't-tahkim*, Bağdat 1405/1985, s. 593-623; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1991, II, 138-144; Şamil Dağcı, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, Ankara 1996, s. 205-223; "Hükümetü 'adl", *Mu.F.*, XVIII, 68-73.



ŞAMİL DAĞCI

HÜKÜM

(الحكم)

Kelâm, mantık ve fıkıh ilimlerinde kullanılan bir terim.

Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek" mânalarında masdar ve "ilim, derin anlayış; siyâsî hâkimiyet, karar ve yargı" anlamlarında isim olarak yer alan hüküm (hüküm, çoğulu ahkâm) İslâmî ilimlerin teşekkül etmesinden sonra mantık, kelâm ve fıkıhta değişik şekillerde tanımlanmıştır. Mantıkta hüküm iki şey, iki düşünce arasında olumlu veya olumsuz bir bağlantı kurmaktır. Bu bağlantının yanı sıra onu idrak etmeye de hüküm denilir (bk. ÖNERME). Kelâm ilminde hüküm İslâm dininin inanç, ibadet, muâmelât ve ahlâka dair temel ilkelerini ifade eder. Fıkıhta ise sadece mükelleflerin fiilleriyle ilgili ilâhî hitaplara hüküm denilir (hüküm kelimesi ayrıca hükümdar buyrukları için de kullanılmıştır, bk. DİPLOMATİK; FERMAN).

Kur'an-ı Kerim'de hüküm otuz yerde zikredilir; fiil kalıbındaki kullanımlar ve diğer türevleriyle birlikte bu sayı iki misline çıkar ve yaygın olarak "yargılama, karar verme" anlamını taşır. Kur'an'da hüküm Allah'a, peygamberlere ve insanlara nisbet edilmiştir. İlgili âyetlerde belirtildiğine göre mutlak hüküm yalnız Allah'a aittir. O, hüküm verenlerin en hayırlısı olup en güzel hükümleri verir ve dilettiği hükümleri koyar. Allah, gönderdiği kitaplar aracılığıyla insanların anlaşmazlığa düştükleri konularda çözümler içeren hükümler indirmiştir. İnsanların dünyada bu hükümlere uyup uymadıklarını belirlemek ve ihtilâflı konularda hak olanı göstermek üzere âhirette son hükmü yine o verecektir. Aynı âyetlerde peygamberlerin ilâhî hükümleri dikkate alarak insanlar arasında hükmetmek, bunu yaparken de beşerî duygulara kapılmaktan sakınmakla emrolundukları ve onların bu tâlimatı yerine getirmeye çalıştıkları açıklanmış, aynı emrin son peygamber Hz. Muhammed'e de verildiği beyan edilmiştir. Hükmün insanlara nisbet edildiği âyetlerde ise kendi aralarında hükmederken hakkaniyetle davranmaları istenmiş, ilâhî hükümlere uymaya çağrılan müminlerin bunu teslimiyetle karşılamakta başka çareleri bulunmadığına dikkat çekilmiş, ayrıca ilâhî hükümlerle hükmetmeyenlerin kâfir, zâlim ve fâsık oldukları belirtilmiştir. Kur'an'da hüküm bazan "ilâhî takdir" mânasında da kullanılmış, olaylar karşısında peygamberlerle müminlere sabır tavsiye edilerek takdir-i ilâhîyi beklemeleri emredilmiştir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hkm" md.).

Hüküm kelimesi *Kütüb-i Sitte* dahil olmak üzere hadis mecmualarında da yer almıştır. Hz. Peygamber, Kur'an'ı ihtilâflı konuları çözen hükümlerin kaynağı olarak göstermiş (Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Çur'ân", 1), insanlar arasında hüküm verenlerin Allah'tan korkmaları ve öfkeli iken hüküm vermekten kaçınmaları gerektiğini bildirmiş (Müslim, "Akziye", 16; İbn Mâce, "Zühd", 1), yargı işine rüşvet karıştıranların Allah'ın lânetine uğrayacaklarını belirtmiş (*Müsned*, II, 287-288), haksız hükümlerin verildiği toplumlarda kan döküleceğini ve hakkı bildiği halde zalimane hüküm verenlerin cehenneme gireceklerini haber vermiştir (*el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 26; İbn Mâce, "Ahkâm", 3).

□ KELÂM. İslâmiyet'in insanlığa getirdiği bütün kurallar "ahkâm-ı şer'iyye, ahkâm-ı ilâhiyye, ahkâm-ı dîniyye" şeklinde adlandırılmıştır. Vahyi hareket noktası ola-